

Сузана РАЈИЋ
Филозофски факултет
Одељење за историју
Београд

ГУВЕРНАДУРСТВО ГЕНЕРАЛА ЈОВАНА МИШКОВИЋА 1890-1893.*

Анстракт: Забелешке гувернера краља Александра Јована Мишковића представљају прворазредни историјски извор за проучавање васпитања и образовања последњег владара династије Обреновић. Овај извор, поред оцена краљевих способности, навика и карактера, садржи драгоцене податке о школским предметима, фонду часова и предавачима.

Кључне речи: краљ Александар, краљ Милан, намесници, предавања, професори, часови.

Генерал Јован Мишковић (Неготин, 1844 – Београд, 1908) завршио је Војну академију у Србији, а усавршавао се у Француској. Током свог радног века стекао је највиша војна и научна звања. У миру је био шеф штаба и командант окружне војске, командант бригаде, начелник Штаба Команде активне војске (1883-85), командант дивизијских области (Ваљево, Крагујевац), начелник Генералштаба (1888-90, 1893-96), министар војни (1878-80, 1896-97). У ратовима 1876-78. био је на дужности начелника штаба Ибарске војске, командант бригаде, начелник штаба Тимочког кора и начелник Оперативног одељења Штаба Врховне команде. У рату 1885. командовао је Дринском дивизијом. Покренуо је часопис *Ратник*.

Мишковић је спадао међу најученије људе свога доба и поседовао је огромну радну енергију. Заслужан је за корениту организацију српске војске, војног школства и војне науке. Више од пола века бавио се књижевним и научним радом. Био је члан *Српског ученог друштва* и

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој *Друштвене институције српског народа од 16. до 20. века: континуитет и дисконтинуитет* (Ев. бр. 147015).

председник Српске Краљевске академије од 1900. до 1903, затим Председник *Друштва Црвеног крста*. Објавио је више од педесет научних радова, од којих чак 19 књига. Неке од најзначајнијих су: *Грађа за етнографију и историју Србије, Војна удружења и беседе код нас, Облик пешадиске борбе, Рат Србије са Турском за ослобођење и независност, Грађа за новију историју Србије са 6 карата, Српска војска и војевање за време устанка од 1804 до 1815.* и др.

Изузетна марљивост у послу, оданост позиву, радозналост и истрајност истраживача и научника, биле су главне особине које су препоручиле Мишковића за одговорну и високу функцију гувернера малолетног краља Александра. Он је на тој дужности био две године и шест месеци. Овом важном сегменту каријере и живота посветио је цело поглавље у белешци под називом „Дневник мога министарског и гувернерског рада и ванредне мисије и дата. Од 1. октобра 1878. до 19. октобра 1880. 1886-1890/3 – 1896. и 1899. год“. *Дневник се чува у Архиву Српске академије наука и уметности, у Историјској збирци, под бројем 7241.* Писан читко, у свесци формата А 4, он представља прворазредни историјски извор за проучавање васпитно-образовног процеса кроз који је прошао последњи владар династије Обреновић краљ Александар, а такође је значајан извор података за његову десетогодишњу владавину.

Део рукописа који објављујемо, представља III поглавље *Дневника*, носи назив *Моје гувернадурство. Од 17. септембра 1890. до 2. априла 1893.* и има укупно 22 стране. То је, заправо, концизан преглед краљевог образовања до Мишковићевог ступања на дужност, за време његове дужности и завршна оцена која се односи на краљев успех у учењу, карактерне особине, мане и врлине, те на услове у којима је дошло до првог државног удара 13. априла 1893.

Структура и метод рада са малолетним краљем, ниже изложен, даје истраживачима сигурну основу за реконструкцију времена краљевог одрастања и сазревања, о којем постоје кратке и уопштене оцене у историографији.¹ Ту су побројани готово сви краљеви предавачи, распоред и фонд часова, оцене краља не само у знању, већ и у пажњи на часу и понашању. Близак краљу, а директно надређен свим наставницима, Мишковић је контолисао наставни процес, планове и програме и постављао непосредне задатке наставницима.² За свој рад био је директно одговоран краљевом оцу, екс краљу Милану.

¹ Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића I*, Београд 1990.

² Архив српске академије наука и уметности, Историјска збирка, бр. 13278/1, (даље, АСАНУ, ИЗ). Поред „Дневника мога министарског и гувернерског рада“

Приређивач је настојао да интервенције сведе на најмању могућу меру. Уједначено је писање великих и малих слова, одвојеног и састављеног писања речи. Начешће су додавани интерпункцијски знаци, знаци навода, а скраћено написане речи допуњене су у угластим заградама. Све мале заграде пренете су из оригинала, као и датуми који су по старом календару. Датуми у предговору и напоменама усаглашени су са данашњим рачунањем времена.

Моје гувернадурство. Од 17. септембра 1890. до 2. априла 1893.

На Крстовдан, 14. септембра, по налогу био сам на служби у дворској цркви, и после службе, краљ Милан³ позва ме, и, пошто ми саопшти преписку између њега и Докића⁴, понуди ми место краљевског гувернера, наводећи похвално моје досадашње радове, способност и службе.

Како на овај велики и одличан положај нисам никад ни помишљао, то нисам ни имао куражи, да свој пристанак без размишљања дам, с тога ми краљ остави 24 часа на промишљање.

После подне био [сам] код Ј. Ристића⁵, да чујем његов савет у овом питању и он ми одлучно рече, да следујем позиву, јер се и он слаже са тим избором.

Сутрадан предстадо краљу и изјављивах моје шкрупеле за тај положај; али, кад краљ апелова на мој патриотизам, дао сам пристанак и

у истом архиву, под бројем 7242, налази се 40 свезака дневничких забележака Јована Мишковић (*Бележници генерала Јована Мишковића из времена његова службовања*), од којих се свеске XXIV-XXVII односе на период његовог гувернерског рада. У њима је гувернер из дана у дан водио дневник, који обилује детаљима о краљевим свакодневним активностима.

³ Милан Обреновић (1854-1901), кнез (1868-1882) и краљ (1882-1889) Србије.

⁴ Лазар Докић (1845-1893), лекар; професор анатомије, физиологије и зоологије на Великој школи од 1878; васпитач, лекар и гувернер престолонаследника Александра од 1886 до 1890; председник владе и министар просвете и црквених дела 1893; члан Државног савета од 1888.

⁵ Јован Ристић (1831-1899), државник. Начелник у Министарству унутрашњих дела 1861; дипломатски агент Србије у Цариграду од 1861 до 1867, министар иностраних дела 1875, од 1876 до 1878, председник владе и министар иностраних дела 1867, 1873, од 1878 до 1880, 1887. Један од тројице намесника од 1868 до 1872, за време малолетства кнеза Милана и од 1889 до 1893, за време малолетства краља Александра.

предстао младом краљу Александру⁶, који ми захвали, сто сам се примио ове дужности.

О моме наименовању за гувернера краљ Милан послао је намесницима писмо ове садржине:

„Господо краљевски намесници!

Као што Вам је познато, гувернер Мога узвишеног сина и господара, др. Лаза Докић, изјавио ми је жељу, да га разрешим од гувернерске дужности. Краљевском намесништву познати су такође разлози, са којих сам био принуђен уважити му оставку на ту дужност поднешену.

Позван нарочито земаљским Уставом да водим бригу о васпитању свога узвишеног сина и имајући у виду потребу васпитну, да поред краља као гувернер буде војник, ја сам изабрао за ту дужност ђенералштабног пуковника Јована Мишковића.

Да би се пуковник Мишковић могао искључиво предати важном и часном задатку који га очекује и да би могао мом позиву као активни официр одазвати се, то молим краљевско намесништво да би изволело својим путем учинити да се г. пуковник Мишковић ослободи својих дојакошњих дужности и што пре постави у могућност, да предузме послове дужности гувернера Његовог Величанства краља Александра I.

Молим краљевско намесништво да изволи примити уверење мога поштовања

Краљевских намесника

искрени пријатељ

Милан с. р.“

Услед овога писма изашао је 18. септембра, а у броју 205 „Српских новина“ следећи Указ:

„Да се ђенералштабни пуковник Јован Мишковић разреши од дужности начелника Главног ђенералштаба и вршиоца дужности инспектора пешадије и стави на службу Његовом Величанству краљу Александру I.

Наш војни министар нека овај Указ изврши.

Потписани намесници: Ј. Ристић, К. С. Протић⁷ и Ј. Бели-Марковић⁸, као и председник Министарског савета министар

⁶Александар Обреновић (1876-1903), краљ Србије (1889-1903).

⁷Коста Протић (1831-1892), генерал, начелник штаба Врховне команде у српско-турском рату 1877/78, министар војни од 1873 до 1875, 1888/89; председник владе и министар војни 1889; министар грађевина од 1883 до 1886; један од тројице намесника краљу Александру Обреновићу од 1889 до 1892.

⁸Јован Белитарковић (1827-1906), генерал; професор у Артиљеријској школи; министар војни од 1868 до 1872; министар грађевина 1872/1873, један од намесника краљу Александру Обреновићу од 1889 до 1893.

иностраних дела и заступник министра војног, ђенерал С. Грујић⁹.

Истог дана добијем од краља Милана ово писмо:

„У Београду, 18. септембра 1890.

Драги г. Мишковићу,

Гувернер мога узвишеног сина и господара др. Лаза Докић изјавио ми је жељу да га разрешим од његове досадање дужности, и ја сам његову оставку уважио.

Позван нарочито земаљским Уставом да водим бригу о васпитању свога сина и краља, ја сам вас изабрао за вршење те важне и часне дужности. Познавајући издавна ваше особине, ценећи ваше знање и ваш рад на пољу војеном и просветном, ваше заслуге за отаџбину, престо и народну династију Обреновића, милу и верну војску, ја сам уверен да ћете потпуно одговорити задатку који вас очекује, да, под мојим врховним надзором или под мојим упутствима, спремите Србији владаоца задахнутог оданошћу према најсветијим интересима препорођене српске државе, храброј и дичној краљевској војсци врховног команданта, скроз украшеног свима војничким врлинама и дубоко упознатог са потребама војске, условима њеног трајног развитка и јачине, а уједно стећи симпатије свога узвишеног ученика, поверење краљевског намесништва, захвалност моју.

На основу права, која ми даје члан 72 земаљског Устава¹⁰ ја вас постављам за гувернера мога сина, Његовог Величанства краља Александра I.

Ваш поштоватељ искрени

Милан с. р.“

27. септембра био је скуп свију досадашњих краљевих професора и под председништвом краља Милана састављен је нов распоред предавања краљу Александру за наступајућу 1890/1. школску годину.

⁹ Сава Грујић (1840-1913), генерал, политичар, дипломата. Службеник у крагујевачкој тополивници од 1869 до 1873. Министар војни од 1876 до 1878, 1887, 1893, председник владе и министар иностраних дела од 1889 до 1890, председник владе и министар војни 1887/1888, 1906; председник владе, министар иностраних дела и министар војни 1890/1891, 1893/1894, председник владе и министар без портфеља 1903/1904. Члан Државног савета од 1888 до 1910. и посланик у Софији од 1879 до 1882, Атине од 1882 до 1885, Петрограду од 1885 до 1887, од 1897 до 1899, Цариграду од 1891 до 1893, од 1900 до 1903.

¹⁰ Члан 72 Устава из 1888. год. гласи: „О васпитању малолетнога краља стараће се намесници, ако је малолетни краљ наследио преминулога краља; ако ли је пак он дошао на престо по одступању Краљевом, о његовом ће се васпитању старати краљ који му је предао власт“, М. Радојевић, *Српски уставни од 1835. до 1990*, Београд 2004, 108.

Истог дана преселих се на становање у двор, у исту собу са Њ.[еговим] В.[еличанством] краљем Александром, а догле је краљ био у Бањичком логору, због вежбања са пешадијом.

До мог доласка за гувернера настава и васпитање краљево* овако је изведено:

1876 – 1880. година

Краљ Милан венчао се с краљицом Наталијом¹¹ 5. октобра 1875, а 2. августа 1876. рођен је краљевић Александар.

Њега је доила 14 месеци дојкиња Љубица Цветковићка.

Одбијен је веома лако у октобру 1877. године.

Кад је почео да говори, најпре је српски научио, а одма после и француски [је] почео да говори.¹² Немачки је почео да говори у 1880. години.

1881. (од 5 година)

У августу почео да учи читање француског са својом гувернантом Францускињом, у Франценсбаду. Ово је читање наставио преко целе зиме.

1882. (од 6. година)

У новембру почео је да учи читање српског језика са доктором Докићем. Упоредо учио је краљевић код Докића: рачун и основна знања из земљописа и српских земаља.

Почетак читања немачког језика са гувернантом. Наставак француског језика.

Играње и гимнастика са капетаном Ф. Михоковићем¹³, почето у октобру.

1883. (од 7 година)

Од 3. октобра Стева Д. Поповић¹⁴ почео је да предаје: Српски, Рачуницу и Земљопис.

* Ове ми је податке казивао сам краљ Александар.

¹¹ Наталија Обреновић (1859-1941), кнегиња (1875-1882) и краљица (1882-1888) Србије, мајка краља Александра Обреновића.

¹² У продужетку стоји прецртан текст „са својом гувернантом Францускињом“.

¹³ Фердо Михоковић, наставник Борења и Гимнастике у војним школама Кнежевине и Краљевине Србије (1863-1887).

¹⁴ Стеван Д. Поповић (1839-1902), политичар и педагог. Био министар просвете и црквених дела 1884/1885, 1885/1886, министар финансија 1895/1896, 1897/1898. и члан Државног савета од 1898.

Француски и немачки говорио је и практички учио с гувернантом; а енглески језик почео је учити од своје мајке, краљице Наталије. Гимнастику [држао] Михоковић.

1884. (од 8 година)

Исте предмете предавао Ст.[тева] Д. Поповић. Француски и енглески као у прошлој години. Од 6. маја Докић је почео правилно предавање немачког језика. Гимнастику [држао] Михоковић.

1885. (од 9 година)

Исти предмети као и прошле године, само додата Српска историја. И остало све исто, сем што је умрлог Михоковића заменио Ђ. [?]ујић¹⁵ за телесно вежбање и Гимнастику. Дневно су предавања трајала обавезно по четири часа и даване оцене. У децембру почело је систематско учење енглеског језика, а предавао Љ.[убомир] Недић.¹⁶

8. априла отпочето Јахање; наставник Ал.[ександар] Константиновић¹⁷.

1886. (од 10 година)

Све остало исто као у прошлој години. Предавања трајала су по четири часа дневно, а сем тога отпочело је и учење увече, ради спреме за јутрашње лекције.

1887/8. (од 11/12 година)

Немачки, Српски, Рачуница и Религија – предавао Ст.[тева] Д. Поповић. Латински и Географија Јов.[ан] Ђорђевић¹⁸. Природна историја Л. Докић. Енглески, Француски и Гимнастика као и прошле године. До краја априла Јахање.

За два месеца у Јалти Докић и Ј.[ован] Ђорђевић предавали су све предмете; а две госпође француски и Енглески.

За два месеца у Бадену три тамошња професора предавала су: Немачки, Француски, Латински и Енглески, а остале Докић.

¹⁵ Нечитко – Вујић или Ђујић.

¹⁶ Др Љубомир Недић (1858 – 1902), књижевни критичар, професор Велике школе. Предавао психологију, логику и историју филозофије.

¹⁷ Александар Константиновић (1848-1930), син тетке краља Милана, Анке (1821-1868) и Александра Константиновића (1803-1858).

¹⁸ Јован Ђорђевић (1826 – 1900) књижевник, оснивач Народног позоришта. Од 1888. професор Опште историје на Великој школи у Београду.

У Флоренцији од 27. октобра [1887.] до 20. априла 1888. предавали су: Ст.[теван] [Д.] Поповић Религију, Рачуницу, Географију, Немачки и Српски језик; Докић Природну историју.

Четири тамошња професора : Француски, Латински, Енглески и Гимнастику.

У Висбадену, од 6. маја до 30. јуна 1888. учио Музику и Цртање.

На путу у Тоблах и Абацију, од 22. јуна до 8. октобра [1888.] Ј. Ђорђевић предавао је све предмете.

Тек после ових путовања настављено је систематско образовање краљевићево.

1888/9 (13 година старости)

	број часова	
1. Религија*	1	арх.[имандрит] Фирмилијан ¹⁹
2. Рачуница	3	Ст.[тева] [Д] Поповић
3. Српски језик	3 ²⁰	
4. Српска историја	1	
5. Земљопис	2	
6. Зоологија и ботаника	1	Сава Урошевић ²¹
7. Физика	1	
8. Латински језик	4	Јов.[ан] Ђорђевић
9. Француски "	3	А. [лфонс Дезире] Магру ²²
10. Немачки "	3	[Херман] Резнер ²³
11. Енглески "	2	Љ. [убомир] Недић
12. Пешачка правила с вецбањем	3	кап.[етан] Јов.[ан] Павловић ²⁴

* Религија је предавана недељом, или цртање.

¹⁹ Фирмилијан Дражић (1851-1903), професор Богословије од 1880; администратор Скопске епископије (1897-1899), епископ скопски (1899-1903).

²⁰ Када је наставник предавао групу предмета Мишковић обично није писао знак за понављање. Значи, Стева Д. Поповић је предавао предмете закључно са Земљописом, а Сава Урошевић поред Зоологије и ботанике и Физику.

²¹ Сава Урошевић (1863 - 1930), минералог и петрограф, проф. на Великој школи, касније на Универзитету.

²² Алфонс Дезире Магру, професор француског језика и литературе на Великој школи.

²³ Херман Резнер, професор на Катедри за германистику, књижевност и немачки језик на Великој школи (1890-1901).

²⁴ Јован Павловић, професор Тактике у војним школама Краљевине Србије од 1884. до 1888.

13. Цртање	1	А.[лександар] Машин ²⁵
14. Музика	6	[Јосиф] Свобода ²⁶
15. Гимнастика и борење	4	Ђ. [?]ујић
16. Јахање	6	шталмајст.[ер] ²⁷
Свега	44	

1889/90 (од 14 год. старости)

	број часова	
1. Религија	½	
2. Математика		
(алгебра и геометрија)	3	Ср.[етен] Стојковић ²⁸
3. Српска синтакса	2	
4. Српска историја	2	Љуб.[омир] Ковачевић ²⁹
5. Историја општа (стари век)	3	Ст.[еван] Ловчевић ³⁰
6. Хемија и минералогија	1	Сава Урошевић
7. Физика	1	[Исти]
8. Наука о оружју	1	Д.[амјан] Влајић ³¹
9. Пешачка правила с вецбањем	4	Јов.[ан] Павловић
10. Латински језик	5 ³²	

²⁵ Александар Машин (1857 – 1910), генералштабни пуковник, министар грађевина у влади генерала Цинцар –Марковића, када је извршено убиство Александре и Драге Обреновић и један од главних актера Мајског преврата у ноћи између 10. и 11. јуна 1903.

²⁶ Јосиф Свобода (1856 – 1898), чешки композитор, диригент, музички педагог.

²⁷ Stalmeister, нем., настојник штала.

²⁸ Сретен Стојковић, професор алгебре у Првој београдској гимназији.

²⁹ Љубомир Ковачевић (1848-1918), историчар, професор Велике школе од 1894. до 1901, министар просвете и црквених дела 1895/1896, 1901/1902, члан Државног савета од 1912.

³⁰ Стева Ловчевић (1855 – 1930) средњошколски професор, предавао Општу историју у Ужицу, Пожаревцу, Београду. Био директор Друге београдске гимназије и Женске гимназије у Дому ученица средњих школа. Био је дугогодишњи начелник у Министарству просвете.

³¹ Дамјан Влајић, предавач у војним школама Краљевине Србије 1882-1920 (са прекидима). Предавао предмете Артиљерија с балистиком и Наука о оружју с теоријом гађања.

³² Мишковић није обележио посебним знаком да су предмете од Латинског до краја списка предавали исти наставници као у прошлој години.

Сузана Рајић

11. Француски "	3
12. Немачки "	3
13. Енглески "	1
14. Цртање и писање	½
15. Музика	5
16. Гимнастика и борење	3
17. Јахање у манежу	6
<hr/>	
Свега	44

Довде је био гувернер, доктор и саветник Лаза Докић.
Од почетка мога гувернерства били су ови распореди:

1890/91. (од 15 година)

	број часова	
1. Религија	½	
2. Математика с геометр.[ијским] цртањ.[ем]	4	[Сретен] Стојковић
3. Српска историја (новија)	3	Љуб.[омир] Ков.[ачевић]
4. Општа историја (средњи век)	3	Стев.[ан] Ловчевић
5. Физика и хемија	2	Сав. Урошевић
6. Тактика (основна)	1	Ј.[ован] Павловић
7. Наука о оружју	1	Д.[амјан] Влајић
8. Артиљеријска правила	2	Мих.[аило] Рашић ³³
9. Латински језик	3	Јов.[ан] Ђорђевић
10. Француски "	3	[Албер] Мале ³⁴
11. Немачки "	3	Х. Резнер
12. Енглески "	1	Љ. Недић
13. Цртање и писање	½	мајор А.[лександар] Машин

³³ Михаило Рашић (1858 - 1932), генерал, стручњак у артиљеријском роду војске. Био је човек од поверења краља Милана, његов лични ађутант и маршал двора за време владавине Александра Обреновића (1893-1900). Мада у пензији, истакао се у борбама у балканским ратовима и Првом светском рату. Био је делегат при савезничкој Врховној команди у Француској од 1916 до 1918. год.

³⁴ Сигурно се ради о грешци. Мале је дошао у Србију 1892. године. Професор француског био је Алфонс Дезире Магру, који је француски језик и литературу предавао на Великој школи.

14. Музика и играње	5	[Јосиф] Свобода
15. Гимнастика и борење	3	Ђ. [?]ујић
16. Јахање у манежу	3	—
Свега	38	

1891/92 (од 16 год.)

		број часова
1. Религија (морално богословље)	½	арх.[имандрит] Фирмилијан
2. Математика (алгебра и геометрија) ³⁵	3	Срет.[ен] Стојковић
3. Историја српске књижевности	1	Јов. Бошковић ³⁶
4. Литерарни облици (теор.[ија] књижевности)	2	Петар Ђорђевић ³⁷
5. Историја општа (нови век)	2	Стев.[ан] Ловчевић
6. Психологија (I семестар)	2	Мих.[аило] Шљивић ³⁸
7. Логика (II семестар)	1	[исти]
8. Енциклопедија права (I семестар)	3	Андра Ђорђевић ³⁹
9. Римско право (II семестар)	4	Гл.[игорије] Гершић ⁴⁰

³⁵ По Мишковићевом извештају намесницима краљ Александар је 4. јуна 1892. полагао стереометрију (*геометр.* наука о просторним величинама за чије је представљање потребно више од једне равни) и тригонометрију (*геометр.* део геометрије који се бави решавањем троуглова, тј. који помоћу довољног броја датих елемената једног троугла изналази, рачунским путем или конструкцијом, његове остале елементе). Краљ је на испиту оцењен одличном оценом. Испит из Алгебре је полагао 10. фебруара 1892, и положио га, такође, одличном оценом, АСАНУ, фонд Јована Ристића, к. XXVIII/2, док. 25. и 28, извештаји Јована Мишковића намесницима о успеху краља на испитима у фебруару и јуну 1892. (даље, Ј.Р...)

³⁶ Јован Бошковић (1834-1893), филолог, професор Велике школе, министар просвете и црквених дела 1892, члан СКА.

³⁷ Петар Ђорђевић (1855 - 1902), књижевник, академик, државни саветник.

³⁸ Михаило Шљивић (? - 1897), професор логике и психологије на Великој школи.

³⁹ Андра Ђорђевић (1854-1914), правник, политичар; професор римског и грађанског права на Великој школи, министар правде и министар просвете и црквених дела 1894, од 1897 до 1900; члан Сената 1902/1903.

⁴⁰ Глигорије Гершић (1842-1918), правник, политичар; професор римског и међународног права на Великој школи од 1866; министар правде 1887/1888, 1889/1890, 1891/1892. Један од оснивача Народне радикалне странке.

Сузана Рајић

10. Тактика (нижа)	3	Јован Павловић
11. Пољска фортификација	1	Свет.[озар] Станковић ⁴¹
12. Коњичка правила и јахање	3	Мих.[аило] Кумр.[ић] ⁴²
13. Латински језик	1	
14. Француски "	3	исти ⁴³
15. Немачки "	2	
16. Енглески "	1	
17. Руски "	1	
18. Музика и играње	3	
19. Гимнастика и борење	3	
Свега	35 ½	⁴⁴

Наставна 1892/93. (од 17 год. старости)

	број часова	
1. Историја српске цркве	1	
2. Српски језик	1	П.[етар] Ђорђевић
3. Историја опште књижевности	1	Свет.[омир] Николајевић ⁴⁵
4. Грађанско право с грађ.[анским] поступ.[ком] а укратко: трговачо, менично и стецно право с поступком	3	Никола Крстић ⁴⁶

⁴¹ Светозар Станковић (1882 – 1907), инжењеријски пуковник, државни саветник, професор на Војној академији. Њега је у току школске године заменио инжењеријски капетан I класе Боривоје Нешић. Детаљније о предметима и предавачима за 1891/92. год. видети: АСАНУ, Ј.Р, к. XXVIII/2, док. 28.

⁴² Михаило Кумрић (1853 – 1909), коњички пуковник, био ађутант Милана, па Александра Обреновића.

⁴³ Односи се на стране језике латински, француски, немачки и енглески, предавачи исти као у претходној години

⁴⁴ Грешка у сабирању, укупно 39 ½

⁴⁵ Светомир Николајевић (1844-1922), књижевник, политичар. Професор историје књижевности на Великој школи од 1873. Министар унутрашњих дела 1894, председник владе и министар унутрашњих дела 1894, члан Државног савета од 1893. Члан Радикалне странке до Тимочке буне 1883.

⁴⁶ Никола Крстић (1829 - 1902), правник, државни саветник, књижевник и добротвор. Водио драгоцене дневник, један од незаобилазних извора за историју Србије друге половине 19. века, Београд 2005 – 2007, приредили Александра Вулетић и Милош Јагодић.

5. Кривично право с поступком	2	Гргур Миловановић ⁴⁷
6. Народна економија с политиком	2	Мих.[аило] Вујић ⁴⁸
7. Дипломатска историја држава (на француском језику)	2	А.[лбер] Мале ⁴⁹
8. Стратегија с примерима	1	Дим.[итрије] Ђурић ⁵⁰
9. Виша тактика с примерима	2	Јов.[ан] Павловић
10. Стална (градска) фортификација	1	Св.[етозар] Станковић
11. Војна географија (нарочито Балканског полуостр.[ва] и сусед.[них] држава)	2	Свет.[озар] Радојчић ⁵¹
12. Француски "	2	А.[лфонс] Магру
13. Немачки "	2	Х.[ерман] Резнер
14. Енглески "	1	Љ.[убомир] Недић
15. Руски "	1	Љ.[убомир] Стојановић ⁵²
16. Јахање (у манежу и теренско)	3	Мих.[аило] Кумрић
17. Гимнастика и борење	6	Мил. Мишковић ⁵³
18. Музика и певање	3	[Јосиф] Свобода
<hr/> Свега	<hr/> 36	

⁴⁷ Гргур Миловановић (1842 – 1924), правник, професор кривичног права на Правном факултету у Београду и два пута декан, државни саветник. Студирао у Хајделбергу, Лајпцигу и Паризу.

⁴⁸ Михаило Вујић (1853-1913), политичар, економиста, професор Велике школе од 1879 до 1887, министар финансија 1887, 1887/1888, 1889/1890, 1890/1891, 1891, 1893, 1893/1894, 1896/1897; заступник министра просвете и црквених дела 1890; министар иностраних дела 1901. и председник владе и министар иностраних дела 1901/1902, 1902.

⁴⁹ Албер Мале (1864 - 1915), француски историчар. Дошао у Србију 1892, на позив српске владе, да буде предавач малолетном краљу Александру. О свом боравку у на двору Обреновића и у Србији оставио драгоцене мемоаре, *Дневник са српског двора 1892 – 1894*, Београд 1999, приредила и превела Љиљана Мирковић.

⁵⁰ Димитрије Ђурић (1838-1893), генералштабни пуковник. Био управник Војне академије 1887/1889, 1891/1892, 1892/1893, министар војни 1889/1890, 1892. и војни писац. Од 1893. генерал.

⁵¹ Светозар Радојчић (? - 1918), генералштабни пуковник, дипломата. Умро у Ници.

⁵² Љубомир Стојановић (1860 – 1830), политичар, историчар и филолог, професер на Великој школи и академик. Један од челника Самосталне радикалне странке, а после Првог светског рата са Ј. Жујовићем и Ј. Продановићем основао Републиканску демократску странку.

⁵³ Можда се ради о грешци, такву личност, предавача гимнастике и борења, нисмо пронашли у лексикографским издањима и литератури. Пронашли смо, међутим, име Светислав Мишковић, који је предмет Гимнастику предавао у војним школама, в. *Официри у високом школству Србије 1804 – 1918*, Београд 2000, група аутора, прилог бр. 8. (Предавачи у војним школама Кнежевине/Краљевине Србије).

Овај програм одлучен је у седници, у којој су учествовали : гг. Краљевски намесници Јов.[ан] Ристић и Јов. [ан] Бели Марковић, председник Министарства Ник.[ола] Пашић⁵⁴, министар војни, пуковник Дим.[итрије] Ђурић, министар просвете Андра Николић⁵⁵, стараоц Њег.[овог] Величанства Лаз.[а] Докић и Његов.[ог] Величанства гувернер, пуковник Јов.[ан] Мишковић.

Али овај програм није цео извршен због државног удара 1. априла 1893, када је краљ примио управу земље у своје руке, а чиме су и редовна предавања била прекинута.

У истој седници био је утврђен програм и за последњу наставну годину, који се састојао у овоме:

1893/94. (од 18 година)

1. Српско црквено право с каноничним
2. Историја опште књижевности
3. Наука о државној администрацији
4. Државно право опште и Србије
5. Међународно право (опште и разно)
6. Финансија и статистика
7. Дипломатска историја држава (на француском језику)
8. Начела војне администрације
9. Генералштабна служба
10. Војна историја
11. Француски језик
12. Немачки "
13. Енглески "
14. Руски "
15. Јахање
16. Гимнастика и борење
17. Музика, певање и играње

⁵⁴ Никола Пашић (1845-1926), политичар; у Краљевини Србији председник владе и министар без портфеља 1891-1892, 1909-1911, 1918; министар иностраних дела 1892, 1904, 1904-1905, 1906-1907, 1907-1908, 1908, 1912-1914, 1914-1917, 1917-1918; посланик у Петрограду 1893-1894; у Краљевини СХС председник владе и министар иностраних дела 1921-1922; а председник владе и министар без портфеља 1922-1924, 1924-1926; један од оснивача Народне радикалне странке.

⁵⁵ Андра Николић (1853-1918), политичар, професор Београдске гимназије. Министар просвете и црквених дела 1890-1892, 1896-1897, 1904-1909, министар иностраних дела 1893, 1903-1904; члан Државног савета од 1890. Припадао тзв. умереним радикалима.

Испити (полугодишњи и годишњи) вршени су из свакога предмета једнога дана. Испитивање трајало је по читав час, и пропитивање је било из целог предмета.

Испиту су присуствовали: краљевски намесници и стараоци, председник министарства и министар просвете и стручним: митрополит из Религије; председник и потпредседник Скупштине (када је ова на окупу) и краљев гувернер.

Предавања су трајала од почетка октобра до краја маја следеће године.

Испити су вршени у јуну месецу.

Јул, август и септембар употребљени су на: логоровање и практична вежбања с трупом, на путовања по Србији и иностранству (Русији, Француској и Швајцарској).

Краљ је веома био пажљив на часовима предавања. Спремао се доста марљиво, али није волео писање. Памћење је имао одлично и то му је много помагало за успех, који је следећих година био следећи:

Наставна година	Пажња и владање	Успех годишњи	Успех испитни
1889/90.	4	3,8	3,9 ⁵⁶
1890/91.	4,96	4,59	4,96
1891/92.	4,99	4,69	4,88

Краљевић је у тежини тела овако напредовао:

		килограма
У септембру	1884.	25
У јулу	1887.	35
У мају	1888.	39
У септембру	1888.	44
У августу	1890.	60
У фебруару	1891.	66
У децембру	1891.	79

⁵⁶ Број 3, 9 је у тексту прецртан, а изнад њега стављен знак питања.

А у висину растао је овако:	сантиметара
1883. године био је висок	115
1885.	130
1887. у марту	150
1888. у јулу	162
1890. у августу	172
1891. у фебруару	174
1891. у децембру	175

8. октобра 1890. јавио се на службу у двору нови краљеви лекар Др. Ђока Јовановић,⁵⁷ кога је сам краљ Милан изабрао.

Доктор је детаљно у кревету прегледао краља Александра и нашао да је потпуно здрав. Само је приметио да му је танак јастук под главом, што утиче на вид, јер је краљ био кратковид. И од септембра месеца по оцени др. Павла Поповића⁵⁸, а нахођену краља Милана, носио [је] наочаре, јер иначе за командовање није био способан.

Доктор је наредио дебљи јастук, топлију воду за купање ујутру и дијету у јелима.

Ја сам при доласку већ променио положај краљевог писаћег стола у учионици, те му је светлост долазила с леве руке, уместо с преда, како је пређе, до мога доласка било. С овом променом сложио се је и доктор Јовановић.

Кратковидост краљева чудновата је кад му родитељи имају врло добар вид. Да не би навика на околину из малена утицала на промену његова вида, јер су и гувернанта Францускиња и гувернер Докић били кратковиди.

Ја сам ноћивао с краљем у једној соби, кревет од кревета растављен само за један метар. Пазио сам на целокупно његово понашање и радње и дању и ноћу и отклањао све што би штетно утицало како на његово здравље, тако и на васпитање. Никада га ноћу нисам остављао; доручковао, ручао и вечера увек заједно с њим, и само после ручка, за време одмора, и то сваког другог дана (од ½ - 3) одлазио својој кући на виђење са женом и дететом. Ја сам се о краљу бринуо као о своме рођеном детету, и заволео сам га истинито.

⁵⁷ Ђорђе Јовановић (1860-1902), лекар, професор на Великој школи.

⁵⁸ Павле Поповић, лекар. Вршио дужност краљевог лекара пре др. Јовановића, до 1890. год.

Краљ има добро срце и племенитост, али због нервозне природе излази из такта кад се раздражи и постаје јогунаст. Код њега су управо две природе: редовна, блага и племенита, а ванредна сурова и јогунаста; али после љутине брзо повратљив и заборавља увреде.

Имао је ове погрешне навике:

Велика пажња јелима;

Велика заинтересованост у играма за добитком, која је прелазила чак и у неправилности;

Непрекидна радња прстима, кидање и савијање артица, а често и грицкање ноктију;

Одвратност [према] писању и хитња у томе послу;

Врло велика љубопитљивост;

У ходу мала погуреност и накривљеност, а на коњу затуреност десног рамена, покретљивост десне ноге и дизање руку.

Општа карактеристика:

Бистар и даровит; досетљив и лукав; памћење одлично; немаран и неуредан, штедљив; јогунаство и пристрасност у игри; доброта срца и племенитост; повратљив иако нервозно раздражљив.

Краљево пунолетство по Уставу имало се да наврши тек 2. августа 1894, али приватни рачуни његова оца краља Милана учинили су, да је краљ постао пунолетан пре 16 месеци.

Бивши намесник ђенерал Протић причао је радикалним министрима из доба Намесништва (г. М. Вујић казао ми је, да се је краљ Милан због своје абдикације на брзо покајао, и да је хтео опет да влада. Ту је жељу исказао краљ Милан намеснику Протићу у септембру 1890, али се је овај показао одлучно противан, и с тога краљ Милан није тада остварио своју намеру.

Али што није онда учинио извршио је 1. априла 1893.⁵⁹ године. Радикали били су озлојеђени на кабинет либерални Ј. Авакумовића⁶⁰ и ступе у споразум с краљем Миланом, који позове доктора Лазу Докића на састанак и с њиме уговори цео план за обарање Намесништва и састав радикалнога кабинета. У то је био посвећен млади краљ, и као што се после сазнало, главни фактори за извршење овога плана били су краљеви ађутанти.

⁵⁹ Делови текста у курсиву, у оригиналу су подвучени.

⁶⁰ Јован Авакумовић (1841-1928), правник и политичар. Начелник у Министарству унутрашњих дела од 1868 до 1872, од 1876 до 1878, министар правде 1880, 1887, председник владе и министар иностраних дела 1892/1893, председник владе 1903. у два наврата. Члан Касационог суда од 1881. до 1887. Члан Народно-либералне странке.

Мени та намера није била саопштена, јер су знали, да ја не бих одобрио, а како ми је тих дана син Војин тешко болестан био, тако да је његово оздрављење било сумњиво, то сам ја био веома збуњен и нисам приметио договарања с краљем за извршење преврата.

Због слабости мога сина био сам принуђен да први пут ноћим код своје куће 30. марта, а то сам учинио и следећа два дана.

31. марта отворена је либерална скупштина, а тога дана од 11 до 12 часова, пре подне, краљ је полагао испит из Грађанског права с поступком и положио га *одлично*, по општој оцени присутних, а ти су били: намесници (Ристић и Белимарковић), министар правде Ј. Авакумовић, старешина Правног факултета на Вел.[икој] школи Стојан Марковић⁶¹, надлежни професор и ја.

На краљу нису се приметили никакви знаци узбуђености.

Државни преврат 1. априла (четвртак) краљ замолио намеснике да му пре подне дођу, да им нешто саопшти односно скупштинских резолуција о његовим родитељима⁶². А под видом истог саопштења, а по удешеном раније плану са Докићем, позвао је и намеснике и министре у двор.

Ја сам због тешке болести Војина, отишао кући на вечеру и преноћиште и нисам био присутан овом државном преврату, који се је углавном овако извршио:

Кад је печење донето било на сто Краљ је устао, узео чашу у руке, захвалио намесницима на досадашњем раду и изјавио, да прима управу земље у своје руке, па захтевао да даду оставке. Затим је наредио мајору Ћирићу⁶³ да врши добивени налог раније.

Намесник Ристић је на то изјавио, да је то крупно питање, и да намесници оставку могу дати само Великој народној скупштини.

Кад је краљ изашао, из трпезарије је отишао у спаваћу собу, отворила су се врата на суседним собама, где су стајали питомци артиљер.[ијске] подофицирске школе са пушкама „на руку“, и узвикивали „Живео краљ“. Кад су намесник Бели Марковић и министар војни

⁶¹ Стојан Марковић (1833-1903), правник, професор Велике школе.

⁶² В. *Зборник закона и уредаба Краљевине Србије*, 47, стр. 392 и 48, стр. 66. Најпре је састављен споразум између краља Милана и владе, написмено, 30. марта/11. априла 1891. Потписали су га Милан, намесници, сви министри и стараоци краља Александра. Милан је дао изјаву да се неће враћати у Србију до краљевог пунолетства, а Скупштина сутрадан 31. марта/ 12. априла доноси Резолуцију да се ова изјава узима на знање, а влади се даје пуномоћје да „издејствује“ код краљице да поступи исто и оде из земље, С. Јовановић, *Александар Обреновић*, 1, 153.

Богићевић⁶⁴ покушали да изађу, командир чете капетан Милутин Мишковић узвикнуо је: „Натраг господо Ђенерали, да не падне крв у краљевском двору“, држећи револвер у руци.

У авлији двора била је цела краљева гарда, а код Батал-џамије⁶⁵ коњички пук под командом мајора Љуб.[омира] Христића⁶⁶. У другом салону већ је било искупљено ново Министарство: Председник и [министар] просвете Ј. Докић, војни пуковн.[ик] Драг.[омир] Франасовић⁶⁷, унутрашњих [дела] Свет.[озар] Милосављевић⁶⁸, финансија Мих.[аило] Вујић, спољних послова и заступ.[ник] [министра] правде Андра Николић, грађевина потпуковник С.[ветозар] Станковић; привреде Раша Милошевић⁶⁹. Дивизијара пуковника М. Остојића заменио пуковник Кока Миловановић⁷⁰.

Краљ је са својом свитом још те ноћи обишао касарне пешадијске, коњичку и жандармерију и прокламовао ново стање. Намесници и министри у 2 сата ноћи преведени су били у Нови двор⁷¹, јер нису хтели дати оставке и тамо су били под војном стражом.

Осванула је краљева прокламација народу, ново Министарство и стављање намесника и министара на расположење. Сутрадан (2. априла,

⁶³ Илија Тирић, пуковник, ађутант краља Александра.

⁶⁴ Антоније Богићевић (1838-1916), генерал 1887; министар војни 1892/1893; члан Државног савета од 1894 до 1903.

⁶⁵ То је простор бивше Савезне скупштине у Београду, где данас заседа Републички парламент. Џамија је подигнута крајем 16. века, али су је српски устаници поселили већ у борбама за Београд 1806/7. год.

⁶⁶ Љубомир Христић, мајор, један од синова Николе Христића.

⁶⁷ Драгутин Франасовић (1842-1914), пуковник. Био ађутант Милана Обреновића од 1879, министар војни 1885/1886, 1893, 1895/1896, министар иностраних дела 1886/1887, 1887/1888. Генерал од 1894. године.

⁶⁸ Светозар Милосављевић (1845-1921), политичар. Био је директор Београдске гимназије 1881/1882, министар народне привреде 1887, министар унутрашњих дела 1887/1888, 1891, 1892, 1893, 1893/1894, 1908/1909, 1909, министар просвете и црквених дела 1889/1890.

⁶⁹ Раша Милошевић (1851-1939), политичар. Министар народне привреде 1893, 1893/1894, директор Српског бродарског друштва од 1895 до 1904, управник Државних монопола од 1904 до 1919. Био је један од оснивача Радикалне странке.

⁷⁰ Константин-Кока Миловановић (1847-1905), генерал, предавао предмете Артиљерија и Наука о оружју на Артиљеријској школи, усавршавао се у Берлину. Постављен 1/13. априла 1893. за команданта Дунавске дивизије, а 1894. унапређен у чин генерала.

⁷¹ Нови двор, данас Скупштина града у улици Краља Милана, саграђен између 1881. и 1884. године, према нацрту архитекте Александра Бугарског. Служио је за балове и пријеме, док су Милан и Александар Обреновић живели у Конаку (тзв. Симићева кућа). Када је 1922. на месту срушеног Конака подигнут Нови двор, двор Обреновића је називан Старим двором.

петак) тек ујутру сазнадох за ове велике промене и у 9 часова одем у двор, где у мојој канцеларији затечем краља и Докића. Кад ме краљ упитао шта мислим о свршеном чину, одговорио сам пред Докићем да се стим не слажем, и да сам знао не би га у томе делу потпомогао, а који му је то саветовао, да му није добра учинио и да ће се за то љуто некада кајати.

Истог дана изашао је Указ о распуштању скупштине; наређени [су] избори за 18. мај, а сазив Скупштине за 1. јуни. Намесници стављени у пензију и ја [сам] предао дужност гувернерску краљу и сва акта, и разрешен. Краљ обишао град, пешад.[ијску] подофиц.[ирску] и В.[ојну] академију. Избачено 101 топ са града због ступања краљевог на владу. Око подне пуштени намесници и министри својим кућама, али су их жандарми осматрали.

4. априла изашао је Указ у 73. броју „Српских новина“ о моме стављању на расположење, а истог дана добих краљево писмо са Орденом С. Саве I реда, ове садржине:

„Београд 4. IV [18]93.

Господине пуковниче,

Желећи вам дати знак признања за вас одличан труд и вашу неуморну бригу око мог васпитања, одликовао сам вас Орденом Светог Саве I Степена.

Ја вам још једаред захваљујем за ваше старање за мене, поред свих ваших породичних неприлика.

Ја сам пуковнику Франасовићу рекао да вам да одсуство колико хоћете. Како је ваш син, је ли му што-год боље.

Примите моје искрено честитање.

Ваш Александар“

Истог дана захвалио сам краљу писмом ове садржине:

„Ваше Величанство,

Усрдно благодарим Вашем Величанству на великом знаку благовољења, одликујући ме Орденом Св. Саве I степена, за старање и труд око Вашег васпитања.

Садашње тешко стање мога болесног сина не дозвољава ми, да могу одма Вашем Величанству и лично изјавити захвалност на овом великом одликовању; а имаћу част то да учиним чим болест мог сина буде дозволила.

И овом приликом молим В.[аше] Величанство да увек рачуна на моју искрену и верну службу краљу и оцабини.

4. IV 1893.

У Београду

Вашем Величанству

понизни и одани

Јов. Мишковић

Г.[енерал]штабни пуковник“

У бр. 76 „Српских новина“ изашао је указ о моме одликовању са овим изразом:

„Желећи дати доказа Нашег високог благовољења одликујемо....“

На Указу потписан је и в.[ојни] министар Франасовић.

б. *априла* јавио се парадно краљу и добио неодређено одсуство.

С каквим је лукавством краљ припремао државни преврат, а то од мене крио, може се видети из овог писма које сам добио 1. априла, када сам због синовље слабости био код своје куће:

„Господине пуковниче,

Ја сам јуче добио једно писмо од маме, које ми је она упутила преко Франасовића, који га је дао Ћирићу. Желео бих да га саопштим намесницима и министрима. Најбоље ће бити да их позовемо на вечеру у 8 сати. Ја сам Ћирићу већ наговестио и рекао да се спреми. Зато би вас молио, да известите о томе г. Ристића и да га замолите да дође вечерас с министрима у 8.

Мени ту мама пише како је била код цара⁷² и од њега има нешто врло важно и пријатно за мене. И зато бих желео да се видим још вечерас с намесницима и министрима, јер ми је мама писала да треба њима прво то да саопштим, и то што пре то боље.

Ваш Александар

Како ли је ваш син“

Ја сам, наравно, у забуни због детиње слабости, ништа несумњајући, известио г. Ристића, као што сам и други пут чинио, и тако је, без икаквог мога знања и учешћа, извршен био *државни удар* у ноћ 1. априла, као што је напред изложено.

За време мога гувернадурства путовао сам с краљем:

1891. год. у Русију цару Александру II⁷³; у Ишл цару аустријском⁷⁴ и у Париз председнику Републике Карноу⁷⁵. (О томе види Бележник, XXIV). Том приликом ноћивао сам у Зимској царској палати и у Бургу царском у Бечу. 1892. пропутовао Швајцарску и Рајну (види Бележник XXVI)

Остали рад види у књижицама обележеним на челу „Гувернадурства“.

⁷² Александар III Романов (1845-1894), цар Русије (1881-1894).

⁷³ Грешка, руски цар Александар други II настрадао је у атентату 1881. године, а наследио га је на престолу његов син Александар III.

⁷⁴ Франц Јозеф I (1830-1916), цар Аустрије (1848-1867) и Аустро-Угарске (1867-1916).

⁷⁵ Сади Карно (1837-1894), четврти председник Треће републике 1887-1894.

Suzana Rajić

**GENERAL JOVAN MIŠKOVIĆ'S GOVERNORSHIP
BETWEEN THE YEARS 1890 AND 1893**

(Summary)

On the basis of the written records of King Alexander's school curriculum, class scheme and professors, taken by governor Jovan Mišković, the researchers will be able to examine more extensively the educational and upbringing process undertaken by the last ruler of Obrenović dynasty. The data this source offers might lead to completion of the concise and global appreciation of King Alexander's education, already existing in historical science, and enlighten the issues concerning school curriculum authors as well as professors who represented King's nearest environment in the period ranging from 1890 to 1893, when the king, being a minor, lived at Court alone, without his parents. Around the clock companionship that emerged between the king and the governor allowed for Mišković to observe his student throughout quotidian situations and follow his behaviour and reactions while communicating with people, at play but also in performing his school tasks, which endows this document with a specific and authentic value.

Keywords: King Alexander, King Milan, regents, lectures, professors, classes.